

CHVÁLA PEDAGOGICKÉHO UMĚNÍ POZNÁMKA KE KOMENIOLOGICKÉMU VÝROČÍ

Jan Hábl

Našeho „učitele národů“ milujeme. Už 340 let.¹ Není to sice příliš kulaté výročí, ale i tak skýtá jistou příležitost k pedagogické reflexi či dokonce orientaci. Proč je vlastně Jan Amos Komenský stále ceněn? Čím nás oslovuje? Proč ho připomínat? Pro jeho teologizující metafyziku? Nebo mozaické pansofismy či všenápravné utopismy? Kosmické analogie? Numerické spekulace? Kvazi-senzualistické apriorismy? Nebo snad chiliastické zánícení?

Namísto pietních chvalozpěvů vynášejících Komenského modernost, aktuálnost či pokrokovost, chci v tomto úvodníku postupovat jiným způsobem. Má provokativní teze zní: Komenský není a nikdy nebyl moderním myslitelem. Ani jeho pedagogika nesnese přívlastek „moderní“ nebo „vědecká“. Ovšem v kontextu krize moderního paradigmatu nemusí být tato jeho „vlastnost“ vnímána jako slabina, ale naopak jako jeho největší přednost, která stojí za promyšlení i po staletích.

Když se Komenský roku 1642 rozcházel v diplomaticko-akademickém nesouhlasu s René Descartem, jednalo se o epochální rozchod s mainstreamem filosofického myšlení, které zachvátilo západní svět na několik staletí. „...u mne jen část, čeho u tebe celek“, uzavřel prý Descartes epistemologickou rozpravu s Komenským o věrohodných zdrojích poznání.² Jeho metodická pochybnost byla pro Komenského nemyslitelná. Distancovala člověka od světa (jako nedělitelného celku), navíc redukovala lidské poznání pouze na rozum. Proč takový redukcionismus, když jsou člověku dány i další zdroje poznání, polemizuje Komenský. Konkrétně jmenuje tři „knihy“, v kterých člověk smí číst, aby se dozvěděl *vše potřebné k dobrému životu*: kosmos (svět), mikrokosmos (člověk) a zjevení (Písmo). Každá kniha vypráví o tomtéž po svém, vzájemně se doplňují. Podstatná je zde myšlenka celistvé harmonie, kterou Komenský nechápe jako nahodilý přídavek k povaze jsoucna, ale jako „transcendentální atribut, bez něhož nic jsoucího nemůže být“ (Palouš, 1992, s. 24). Za předpokladu, že celý vesmír je harmonickým celkem spočívajícím na jednotných principech, pak věci, které nelze poznat přímo (rozumem či indukcí), mohou být odvozeny z jiných zdrojů. Což je přesně to, co Komenský činí jak ve své vševýchově (pampaedii), tak ve své všemoudrosti (pansofii). Uvádí paralelní zdroje do vzájemné souvislosti, harmonizuje svět(y). Nalezne-li v jednom světě (přírodě) edukativní či emendační potenciál, *modo analogico* z něj vytěží maximum pro svět lidský. Neboť „co je v přírodě napsáno velkými písmeny, je zapsáno v člověku malými“ (Darling, Nordembo, 2003, s. 291).

Z takové natur-filosofie pochopitelně nemůže vyplynout pedagogika s přívlastkem „vědecká“, alespoň ne v moderním slova smyslu. Spíše než vědou, je Komenského pedagogika uměním, *ars*³, jak on sám často a rád říkával. Jde o specifickou dovednost nakládat s věcmi v souladu s jejich přirozenou povahou, nekřivit je, nečinit „násilí“ jejich podstatě, ale naopak dovolit věcem, aby ze své podstaty promlouvaly k podstatě člověka, a tím utvářely jeho lidství. Odtud Komenského motto: *Omnia sponte fluant, absit violentia rebus*.⁴

Cílem tohoto umění je moudrost, sofia či dokonce pansofia, charakteristická svou bytostnou otevřeností vůči věcem, lidem i Bohu. Jedná se o životní či duchovní postoj, který vědomě pečuje o vzájemnost, celistvost a harmonii nejen lidského pokolení, ale i všeho stvoření. Vždyť přeče „všichni na jednom jevišti velikého světa stojíme, a cokoliv se tu koná, všech se týče“.⁵

Je zřejmé, že naše současná pedagogika je orientována jinak. Je vědou. Nespekuluje, nebánsní, nevěří, netouží. Nesmí, jinak by nebyla vědou. Věda musí vědět. Počítá pouze s fakty. Vyžaduje důkazy. Disponuje exaktní metodologií. Operuje vědeckým pojmoslovím. Činí pouze objektivní závěry.

Ale ztratila lidskou tvář.

Není sporu o tom, že jako věda učinila pedagogika nesmírný pokrok. Ví o skutečnostech, o kterých se Komenskému, Descartovi či Baconovi ani nesnilo. Ví, jak formulovat své cíle, aby byly proveditelné a ověřitelné. Ví, jak funguje lidská psychika. Rozumí sociálním souvislostem vzdělávacího procesu. Zná množství biologických faktorů výchovy. Oplývá nespočtem didaktických technologií. Ví, kdy a jak použít tu či onu metodu nebo formu. Umí usměrnit podmínky, modifikovat obsahy, zefektivnit postupy, diagnostikovat problémy. Ví, jak vybavit jedince klíčovými vědomostmi, dovednostmi a kompetencemi k úspěšnému sebe-prosazení na trhu práce. Ví, jak zvýšit konkurenceschopnost. Ví, jak řešit granty, formulovat projekty, rozpočtovat specifické výzkumy, impaktovat produkty, kvantifikovat výstupy...

Vedle toho se Komenského „umění“ jeví jako čirá alchymie. Jeho humanitní produkty harmonie, řádu, celistvosti, zbožnosti a všemoudrosti zůstávají beznadějně „předpotopní“. Každopádně těžko prodejné.

Jeho pedagogika si však zachovala lidskost.

¹ Komenský zemřel 15. listopadu 1670.

² Na rozhovor s Descartem vzpomíná Komenský ve své apologetické autobiografii, kterou napsal na sklonku života. Pro více detailů viz Molnár, A., Rejchrtová, N.: *J. A. Komenský o sobě*, Odeon, Praha 1987, s. 155-156.

³ Nikoliv však v estetickém slova smyslu.

⁴ „Nechť vše plyne přirozeně a bez násilného působení.“ Toto motto je napsáno na první straně Komenského spisu *Opera Didactica Omnia*. Viz také *Didaktika analytická*, Praha 1946, s. 42.

⁵ Jedná se o parafrázi z *Unum necessarium*: „Všichni sedíme ve velkém divadle světa: cokoli se zde děje, dotýká se všech.“ Převzato z Molnár, A., Rejchrtová, N.: *J. A. Komenský o sobě*, s. 294.

Jestli nás Komenský může něčím oslovit, pak právě svou nmoderností. Své „umění“ podřizoval docela jiným instancím, než jsou ty naše. Sledoval jiné cíle. Klaněl se docela jiným bohům, než se klaníme my – moderní či postmoderní lidé. Otázka zní, které božstvo je lepší. A kam nás zavede.

Literatura:

DARLING, J.; NORDEMBO, S.E. Progressivism. In *The Blackwell Guide to Philosophy of Education*, Blackwell 2003.

KOMENSKÝ, J.A. *Didaktika analytická*, Praha 1946

MOLNÁR, A., Rejchrtová, N. J. A. *Komenský o sobě*, Odeon: Praha 1987.

PALOUŠ, R.: *Komenského Boží Svět*, Státní pedagogické nakladatelství: Praha, 1992.

Kontakt na autora:

Mgr. Jan Hábl, Ph.D.

Katedra pedagogiky a psychologie

Pedagogická fakulta

Univerzita Hradec Králové

jan.habl@uhk.cz